

**Міністерство освіти і науки України
ЗВО «Подільський державний університет»
Інститут історії України НАН України
Тернопільський національний педагогічний університет імені
Володимира Гнатюка
ГО "Всеукраїнське товариство «Просвіта» імені Тараса
Шевченка"
ГО «Національна спілка краєзнавців України»**

ПАМ'ЯТІ ЖЕРТВ ГОЛОДОМОРУ 1932-1933 РОКІВ В УКРАЇНІ: ФАКТИ І СУДЖЕННЯ

**Збірник матеріалів
всеукраїнської наукової конференції**

м. Кам'янець-Подільський, 2025

УДК:94(477):341.485]”1932-1933”:93/94(08)

Рекомендовано до публікації Вченою радою
Закладу вищої освіти «Подільський державний університет»
(протокол №2 від 3 березня 2025 року)

Редактори випуску:
Олександр КАДЕНЮК, доктор іст. наук, професор ЗВО «ПДУ»
Василь ВАХНЯК, кандидат с.-г. наук, доцент, ЗВО «ПДУ»

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Леся ЗБАРАВСЬКА, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри інформаційних технологій, фізико-математичних та безпекових дисциплін, Заклад вищої освіти «Подільський державний університет»

Анатолій СКРИПНИК, доктор історичних наук, професор, в.о. завідувача кафедри інклюзивної освіти, реабілітації та гуманітарних наук, Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти "Кам'янець-Подільський державний інститут"

Пам'яті жертв Голодомору 1932-1933 років в Україні: факти і судження: Збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції (20 листопада 2024 р., м. Кам'янець-Подільський). / За редакцією О.С. Каденюка, В.С. Вахняка. Кам'янець-Подільський: Заклад вищої освіти «Подільський державний університет», 2025. 164 с.

Відповідальність за достовірність інформації несуть автори публікацій.

Редакційна колегія

- Іванишин В.В.**, ЗВО «Подільський державний університет», д.е.н., професор,
член-кореспондент НААН, ректор - голова
- Бялковська О.А.**, ЗВО «Подільський державний університет», д.е.н.,
професор, проректор з навчальної, науково-інноваційної та
міжнародної діяльності
- Зеленський А.В.**, ЗВО «Подільський державний університет», к.е.н., доцент
проректор з навчально-науково-виробничих питань розвитку і
адміністративно-господарської діяльності,
- Бармак М.В.**, Тернопільський національний педагогічний університет імені
Володимира Гнатюка, д.іст.н., професор кафедри Історії України,
археології та спеціальних галузей історичних наук
- Боднар А.М.**, ЗВО «Подільський державний університет», к.іст.н., завідувач
кафедри права, професійної та соціально-гуманітарної освіти
- Вахняк В.С.**, ЗВО «Подільський державний університет», к.с.-г.н., доцент
кафедри землеробства, ґрунтознавства та захисту рослин, куратор
Музею хліба
- Гораш К.В.**, ЗВО «Подільський державний університет», к.пед.н., доцент
кафедри права, професійної та соціально-гуманітарної освіти
- Каденюк О.С.**, ЗВО «Подільський державний університет», д.іст.н., професор
кафедри права, професійної та соціально-гуманітарної освіти
- Коріненко П.С.**, Тернопільський національний педагогічний університет імені
Володимира Гнатюка, д.іст.н., професор кафедри Історії України,
археології та спеціальних галузей історичних наук
- Нестеренко В.А.**, ЗВО «Подільський державний університет», к.іст.н., доцент
кафедри права, професійної та соціально-гуманітарної освіти
- Падалка С.М.**, Інститут історії України НАН України, д.іст.н., завідувач
сектором новітньої історії і політики
- Полятинчук В.В.**, ГО "Кам'янець-Подільське об'єднання товариства "Просвіта"
ім.Т.Шевченка"
- Попович М.Д.**, д.філос.н., професор кафедри права, професійної та соціально-
гуманітарної освіти
- Рарицька В.Б.**, ЗВО «Подільський державний університет», к.юр.н., в.о
директора навчально-наукового інституту заочної і дистанційної
освіти
- Циганюк М.А.**, ЗВО «Подільський державний університет», к.іст.н., асистент
кафедри права, професійної та соціально-гуманітарної освіти

Технічний редактор: Вахняк В.С.

УДК: 94 (477):341.485] “1932-1933”:378

**ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ГОЛОДОМОРУ, ЯК НАЦІОНАЛЬНОЇ ТРАГЕДІЇ
УКРАЇНИ, В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ: ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ
АСПЕКТ**

Гораш К. В., кандидатка педагогічних наук, доцент,
доцентка кафедри права, професійної та соціально-гуманітарної освіти
Заклад вищої освіти «Подільський державний університет»
м. Кам'янець-Подільський

У наукових дослідженнях політичних, економічних, соціальних та освітніх проблем ученими означено освіту як потужний чинник розвитку людського капіталу держави і громадянського суспільства та як один із найефективніших засобів формування людських цінностей, підвищення справедливості й інклюзії, сприяння гендерній рівності та збереженню миру й стабільності [7]. Освіта є основою розвитку держави і суспільства, взаємодія цих трьох інституцій забезпечує національну безпеку народів, розвиток держав і підвищення рівня життя населення.

Українській системі освіти в умовах збройного вторгнення росії вдалося розробити ефективні рішення для стабілізації та функціонування освітніх закладів завдяки згуртованості освітянської спільноти і міжнародній підтримці. Трансформація вищої освіти в умовах воєнного стану передбачає збереження і відновлення інфраструктури закладів вищої освіти, пошук нових форм і методів навчання здобувачів вищої освіти та орієнтації змісту вищої освіти на підвищення соціальної згуртованості та патріотичного виховання молоді. Сучасні реалії і нелюдські воєнні злочини росіян проти українців зумовлюють потребу нових досліджень і переосмислення історії боротьби українського народу за незалежність. Використання історичних фактів в освітньому процесі закладів освіти як ефективних інструментів формування національної ідентичності (свідомості громадянина) та виховання загальнолюдських і

національних цінностей є однією з умов формування людини як активного й відповідального члена громадянського суспільства [3]. Якщо освіта буде обмежуватись лише ціллю підготовки фахівців і створення нових технологій, то людство ризикує перетворитись на покоління фахових маніпуляторів та шахраїв, що не лише суперечить місії освіти, але безумовно веде до прірви [6]. Освіта і сім'я є відповідальними у формуванні системи цінностей молодшої людини, моделей її поведінки та усвідомлення нею своєї ідентичності.

Освітня і просвітницька діяльність ЗВО в контексті історії становлення Української держави може бути потужним інструментом формування у здобувачів вищої освіти розуміння ними необхідності збереження Української держави як однієї із головних умов захисту українців від геноциду сьогодні та попередження соціальних і політичних катастроф у майбутньому. Зокрема, осмислення молодими поколіннями Голодоморів на території України як геноциду українського народу – це важлива складова національного виховання і збереження історичної пам'яті [2; 5], яка відображена в освітньому процесі ЗВО.

Застосування історичних фактів про Голодомори в Україні (1921-1923, 1932-1933 та 1946-1947 років), особливо у порівнянні із голодоморами в інших країнах (наприклад, в Ірландії в 1845-1849 роках [1]; в Китаї в 1959-1961 роках [4]) є наочним прикладом для вивчення сутності тоталітарних режимів і політики колонізації народів, наслідків державного втручання в економіку держав та механізмів анексії територій, що призводять до економічних і соціальних катастроф; прикладами виховання рабської ментальності у нації, що переживає жахи штучного голоду і обмежень свободи та прав, зокрема права на життя; прикладом знищення психіки людини як особистості. Інтеграція фактів про Голодомор у зміст навчальних дисциплін (наприклад – з державного управління, права, економіки, психології, педагогіки, андрагогіки, філології, мистецтва, аграрних та інших наук) дає змогу студентам краще зрозуміти сутність економічних, соціальних, політичних і культурних процесів,

відокремити передумови трагедії українського народу та її наслідки для поколінь; зрозуміти роль публічних людей (учених, учителів, лікарів, інженерів, письменників, музикантів, артистів) у трагічних подіях країни (важливість їхньої громадської позиції в протистоянні агресії, несправедливості і брехні, якою прикриваються злочини проти людства); сформувати у студентів аналітичне мислення щодо взаємозв'язку економіки, політики, суспільства та рівня життя й можливостей для розвитку людини як особистості.

Зокрема, у процесі вивчення навчальних дисциплін доцільно інтегрувати історію Голодомору українського народу в процесі вивчення таких тем, як:

- Економічні науки, менеджмент, право: «Державне регулювання економіки: позитивні та негативні аспекти»; «Наслідки руйнування ринкових механізмів для національної економіки»; «Роль економічної свободи в забезпеченні продовольчої безпеки»; «Історія економіки»; «Порівняння економічних моделей тоталітарних і демократичних держав»; «Макроекономіка»; «Дефіцит як наслідок державного втручання»; «Аграрна економіка»; «Економічна безпека та кризи»; «Голод як форма економічного тиску та політичного контролю»; «Геноцид як науковий концепт: поняття геноциду, визначення його в контексті міжнародного права» тощо.

- Мистецтво, музика, література, суспільні науки: «Образ Голодомору в образотворчому мистецтві»; «Аналіз відомих картин, скульптур, інсталяцій, присвячених Голодомору»; «Пам'ятники (скульптури, меморіали) жертвам Голодомору в Україні та за кордоном»; «Голодомор у монументальному мистецтві»; «Тема голодомору в кінематографії (аналіз фільмів про Голодомор)»; «Симфонії, реквієми та пісні, присвячені пам'яті жертв Голодомору»; «Вивчення художніх текстів про Голодомор, які стали основою для мистецьких творів»; «Народна пісня, вишивка, декоративно-ужиткове мистецтво» тощо.

- Педагогіка, психологія, соціологія: «Роль освіти у запобіганні національним трагедіям»; «Вплив національних трагедій на зміст освіти»; «Русифікація – виховання голодом і смертю»; «Психологічна травма поколінь,

які пережили Голодомор»; «Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) і його вплив на суспільство»; «Вплив Голодомору на колективну пам'ять та національну ідентичність Українців»; «Розробка дидактичних матеріалів про Голодомор для різних вікових груп»; «Організація інтегрованого уроку (історія + мистецтво + етика)»; «Голодомор як форма геноциду і його наслідки для соціальної структури України»; «Динаміка змін сільського населення внаслідок Голодомору»; «Формування громадянської компетентності на уроках біології та хімії» тощо.

Важливим напрямом у діяльності ЗВО є науково-дослідницька робота зі студентами, яка є міждисциплінарною і може охоплювати різні аспекти історії, соціології, права, економіки, культурології, педагогіки, психології тощо. Участь студентів у НДР та дослідницьких проєктах дає змогу поглибити їх знання з різних дисциплін та сформувати ключові компетентності, необхідні для професійної діяльності, розвитку критичного та інноваційного мислення. У контексті нашого дослідження доцільними можуть бути наступні теми НДР і студентських інноваційних проєктів: «Створення арт-об'єктів у народному стилі, що символізують пам'ять про трагедію»; «Музика як актуалізація історії: світоглядні орієнтири підготовки вчителя та учнів»; «Психологічні аспекти викладання історії голодомору у вищій школі України»; «Освітні проєкти національного музею Голодомору-геноциду»; «Порівняння впливу Голодомору на сільське населення з іншими масовими трагедіями (наприклад, Голокостом чи Голодом у Китаї)», створення студентами просвітницьких кампаній (відео, виставки, лекції) тощо.

Отже, знання про історію Голодоморів в Україні порушують питання моралі, людських цінностей, політичних, економічних та соціальних катастроф, психічного здоров'я людини і нації та багато інших, таких необхідних для сучасного людства, для виховання і формування світогляду сучасної людини, її системи цінностей, навичок і вмінь та спроможності гідно жити в умовах постійних змін і викликів. Роль освіти важко переоцінити, оскільки освічені громадяни є конкурентоспроможними, що сприяє економічному зростанню

держави; інновації, технологічний прогрес та підвищення продуктивності безпосередньо залежать від рівня знань і навичок фахівців. Освіта формує цінності, норми поведінки та ідентичність особистості, розвиває важливі для реалізації в соціумі такі особистісні якості людини, як толерантність, взаємоповага та здатність до діалогу; сприяє соціальній інтеграції. Громадяни, які мають доступ до якісної освіти, краще розуміють свої права та обов'язки, а також принципи функціонування демократії. Для держави якісна освіта молодих поколінь гарантує національну безпеку. Освічена нація здатна себе захистити від агресора та інформаційної війни.

Список використаних джерел

1. Великий голод в Ірландії. Епопея смерті та еміграції. URI: <https://wol.jw.org/uk/wol/d/r15/lp-k/102002726> (дата звернення: 26.10.2024).
2. Геноцид української нації 1932-1933: міжнародно-правові акти, законодавство України, матеріали досудових розслідувань / [упоряд. : М. Герасименко, В. Пилипчук, В. Шепітько та ін.] ; Нац. акад. прав. наук України; Служба безпеки України. – Харків : Право, 2024. – 656 с.
3. Гораш К. В. Інноваційна діяльність як пріоритетний напрям розвитку закладу вищої освіти. Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи, 2023. Вип. 23(1), 50-60. [https://doi.org/10.35387/od.1\(23\).2023.50-60](https://doi.org/10.35387/od.1(23).2023.50-60). (дата звернення: 26.10.2024).
4. Поскробок Ю., Раєвський М. Жертви «Великого стрибка»: маловідомий китайський голод. URI: <https://was.media/2019-12-20-tri-roki-stihijnih-lih/>
5. Національний музей Голодомору-геноциду. Офіційний сайт. URI: <https://holodomormuseum.org.ua/pro-muzej/> (дата звернення: 26.10.2024).
6. Ціннісні орієнтири сучасної української школи. URI: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/Serpneva%20conferentcia/2019/Presentasia-Roman-Stesichin.pdf> (дата звернення: 26.10.2024).

7. GROUPE DE LA BANQUE MONDIALE. Site officiel.

<https://www.banquemondiale.org/ext/fr/who-we-are/leadership>

УДК: 94 (477):341.485] “1932-1933”:314.156.5

**ГОЛОДОМОР 1932-1933 РОКІВ В УКРАЇНІ — АКТ ГЕНОЦИДУ
УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ**

Каденюк О.С.

доктор історичних наук, професор кафедри права, професійної та
соціально-гуманітарної освіти

Заклад вищої освіти «Подільський державний університет»,

м. Кам'янець-Подільський

Збережи пам'ять! Збережи правду!

Щороку у четверту суботу листопада Україна і світ вшановують пам'ять жертв Голодоморів в Україні. Цей день був запроваджений Указом Президента України у 1998 році. У 2006 році Законом України Голодомор 1932–1933 років був визнаний геноцидом. Як розповідає історія, українцям довелося пережити три голодомори, під час котрих загинуло багато жителів країни [1]. Голодомор в Україні 1921-1923 рр. відомий в історії як масове знищення корінного українського населення з ознаками етнічної чистки через мор голодом у південних губерніях УСРР в 1921–1923 роках, спричинений вивезенням хліба Радянською владою, на тлі посухи та неврожаю на Кубані та Поволжі.

Голодомор 1932-1933 років став наймасштабнішим, відомий як акт геноциду українського народу, організований керівництвом ВКП(б) та урядом СРСР у 1932-1933 роках шляхом створення штучного масового голоду. Убивство голодом відбувалося в Україні як до 1933 р., так і в 1932 році. Різниця полягає лише в масштабах злочину. Якщо протягом 1932 р. голодом було замордовано сотні тисяч людей, то в 1933 р. лік йшов на мільйони жертв.